

**JANUBIY OROL BO'YIDA SUV TA'MINOTIGA QARAB YER TUZISHDA
YER RESURSLARIDAN FOYDALANISHNI REJALASHTIRISH VA
PROGNOZLASH**

Saparbaev Islam Arislanbaevich

*Yer resurslaridan foydalanish va boshqarish ixtisosligi 2-kurs magistranti,
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti,*

Djanabaeva Gulayim Quralbay qizi

*Yer resurslaridan foydalanish va boshqarish ixtisosligi 2-kurs magistranti,
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti*

Annotatsiya. Yer - xalqning hayoti va faoliyatining asosi, jamiyat boyligining manbai, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining asosidir. Vatanimiz tabiiy resurslarga boy; u qazilma boyliklar, chuchuk suv va boshqa resurslarning katta zaxiralari ega, biroq, ularning eng ahamiyatlisi yer resurslari, ayniqsa, qishloq xo'jalik yerlari hisoblanadi. Shu bois yer resurslaridan oqilona foydalanishda yer tuzish ishlarini mukammal darajada amalga oshirish zarur masalalardan hisoblanadi. Shu o'rinda Janubiy Orol bo'yida yer resurslarini hisobga olgan holda yer tuzishni amalga oshirishda Orol bo'yining suv ta'minotini hisobga olish o'rinlidir. Shu tufayli, mazkur maqolaning asosiy vazifasi Janubiy Orol bo'yida suv ta'minotini hisobga olgan holda yer tuzishda yer resurslaridan foydalanishni rejalashtirish va prognozlashdir.

Kalit so'zlar: yer, yer tuzish, yer resurslari, Janubiy Orol bo'yi, suv, suv hajmi, Yer Kodeksi, yer tuzish tamoyillari.

Hozirgi vaqtda Orol dengizining suv ta'minoti zaxirasi nafaqat O'zbekiston respublikasini, balki butun dunyo mamlakatlarini o'ylantirib kelayotgan masalalardan hisoblanadi. Oxirgi 40-45 yil davomida Orol dengizi sathi 22 metrga pasayib ketdi, akvatoriya maydoni 4 martadan ziyodga kamaydi, suv hajmi 10 baravargacha (1064 kub km dan 70 kub km) kamaydi, suv tarkibidagi tuz miqdori 112 g/l gacha, Orolning sharqiy qismida esa 280 g/l gacha yetdi. Orol dengizi deyarli "o'lik" dengizga aylandi. Qurib qolgan tubi maydoni 4,2 mln. gektarni tashkil etib, tutash hududlarga chang, qum-tuzli aerezollarini tarqatish manbaiga aylandi. Bu yerda har yili atmosfera havosiga 80 dan 100 mln. tonnagacha chang ko'tariladi. Shu bilan bir vaqtda, Amudaryo va Sirdaryoning deltalarida yerlarning tanazzulga uchrashi va cho'llashish sur'atlari o'sib bormoqda [3, 17-19]. Mazkur raqamlar shuni ko'rsatadiki, Orol bo'yining shu o'rinda Janubiy Orol bo'yining suv ta'minoti keskin pasayib bormoqda, bu esa o'z navbatida mazkur masala bo'yicha zarur chora-tadbirlar ko'rishni taqazo etadi. Bu muammoning yechishning usullaridan biri yer tuzishni ishlarini samarali amalga oshirishdir.

Yerdan tabiiy resurs sifatida foydalanishda inson tirikchiligining sharoitlari qayta tiklanadi. Hamma ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalarda yer mehnatning umumiy sharti va ishlab chiqarish vositasi bo‘lib qolaveradi, va shu sababli hamma vaqt, yer tuzishning ahamiyatli tarkibiy qismi hisoblangan hududni maqsadli tashkil etish bo‘yicha harakatlar zarur bo‘ladi. Shu bilan bir qatorda, bu harakatlar albatta ma‘lum yer munosabatlari doirasida amalga oshiriladi.

P.N.Pershin aytganidek, yerga egalik qilish va yerdan foydalanishning mavjud munosabatlari bevosita yer tuzishning iqtisodiy mohiyatini aniqlaydi. Yirik hududlarni tashkil etish ham, aniq uchastkalarini tuzish ham, bu munosabatlarni yo‘lga qo‘yish vositasi sifatida xizmat qiladi [4, 78-80].

O‘zbekiston Respublikasining harakatdagi Yer kodeksi 14 bob va 91 moddadan iborat. Uning III bobi (11-15 moddalar) maxsus yer tuzishga bag‘ishlangan. Bundan tashqari boshqa qator moddalar (masalan 30, 32, 33, 47, 51, 52, 54 va boshq.) bevosita yer tuzishga taalluqlidir [1].

Yer tuzish - bu yer egaliklari va yerdan foydalanuvchilarni tashkil etish va tartibga solishni, fermer xo‘jaliklari, qishloq xo‘jalik korxonalarini va tashkilotlari hududlarini tashkil etishni, ma‘muriy bo‘linmalar va muhofazalanadigan hududlar chegaralarini belgilashni o‘z ichiga oladigan, yerlardan oqilona foydalanishni va muhofaza qilishni tashkil etish bo‘yicha tadbirlar, iqtisodiy, injenerlik va huquqiy harakatlar tizimidir [2, 18-25].

Yer tuzishning ijtimoiy ishlab chiqarish elementi sifatidagi bosh vazifasi - yerdan foydalanishni, boshqa u bilan bog‘liq ishlab chiqarish vositalari bilan birgalikda hududiy tashkil etishdir. Shu bilan yerdan foydalanishda jamiyatning va boshqa xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlarning aniq ishlab chiqarish yoki ijtimoiy maqsadlariga mos ma‘lum tartib o‘rnatiladi.

Professor S.Avezbaev tabiri bilan aytadigan bo‘lsak, ”Yerdan foydalanishni tashkil qilish va bu jarayonni doimiy ravishda takomillashtirib borish qiyin masala bo‘lib, u yerni xalq xo‘jaligi tarmoqlari orasida taqsimlash, unumdor yerlarni imkoni boricha qishloq xo‘jaligi uchun ajratish va undan to‘la foydalanish. Haydalma va sug‘oriladigan yerlar maydonlarini kengaytirish, yerlarning hosildorligini doimiy ravishda oshirib borish, tuproq eroziyasiga va boshqa unumdorligini pasaytiruvchi omillarga kurashishni o‘z ichiga oladi” [2, 18-25].

Yerdan foydalanishni tashkil etish o‘zida avvalo, undan bevosita foydalanishdan oldingi, uning xarakterini oldindan aniqlovchi va shakllantiruvchi, buning uchun zarur sharoitlarni yaratuvchi (bunday ishlarga, xususan, rejalashtirish va loyihalash kiradi) barcha ishlarni mujassamlashtiradi. Bundan tashqari yerdan foydalanishni tashkil etish deganda uni amalga oshirishning harakatdagi tizimi ham tushiniladi. Umuman bunday tashkil etish quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

* yerda aniq ishlab chiqarish, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik maqsadlarga maksimal darajada mos keladigan tartib o'rnatish;

* yerni tabiiy resurs va ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar ob'ekti sifatida tuzish;

* yerni boshqa u bilan bog'langan ishlab chiqarish vositalari bilan birgalikda tuzish;

* yerdan foydalanish jarayonida xalq xo'jaligi umumiy manfaatlarining saqlanishiga hamda mintaqaviy va lokal (mahalliy) dasturlarda ko'zda tutilgan qoidalarga rioya qilish.

Yer tuzish o'z ichiga o'zining asosiy vazifasi sifatida yerdan foydalanishni tashkil etishni oladi. Yer tuzishning uni yechish bilan bog'liq asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

* yerdan foydalanish va yerga egalik qilishning barcha shakllarini takomillashtirish, tashkil etish, tartibga solish;

* hududni xo'jaliklararo va xo'jaliklar ichida tashkil etish;

* yer fondlarini tashkil etish;

* agrosanoat majmuasini hududiy tashkil etish, tabiiy landshaftlarni yaxshilash va boshq.

Janubiy Orol bo'yida yer tuzish masalasi bu mamlakat xo'jalik mexanizmining tarkibiy qismidir. Uning asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

* suv ta'minotiga qarab yer egaliklari va yerdan foydalanishlarning oqilona tizimini yaratish va takomillashtirish;

* suv hajmiga ko'ra barcha shakldagi yer egaliklari, yerdan foydalanishlar va yerda xo'jalik yuritishlarning rivojlanishlari uchun teng hududiy sharoit yaratish;

* mulk qilib, egalik qilishga va foydalanishga berilgan yerlardan foydalanish tartibini va sharoitlarni belgilash bo'yicha tavsiyalar ishlash;

* yer solig'i va yer uchun ijara haqini belgilash, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish ziyonlarini va yer egaliklari hamda yerdan foydalanishlarning yerlarni olishdagi zararlarini belgilash uchun ma'lumotlar tayyorlash;

* yer tuzishda belgilangan chegaralarning joylarda belgilanishi aniqligini va so'zsiz tan olinishini ta'minlash;

* qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini oqilona tashkil etish uchun hududiy sharoit yaratish;

* tabiiy landshaftlarni saqlash va yaxshilash, tuproqlar unumdorligini tiklash va oshirish, yerlarni rekultivatsiyalash, ularni eroziyadan himoya qilish va boshqa buzilish jarayonlarini hamda buzilgan yerlarni konservatsiyalash bo'yicha tadbirlarni ishlash.

Janubiy Orol bo'yida yer tuzishda yerdan foydalanishni amalga oshirish bo'yicha quyidagi rejalar amalga oshirilishi zarur:

1) Orol bo'yida davlat yer tuzish boshqaruvining institutsional tizimlarini takomillashtirish;

2) suv ta'minotiga qarab yer tuzishni o'tkazish tartibini aniqlash, yer tuzish ishlari tarkibi tuzilishini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish;

3) Orol bo'yida yer tuzish sohasidagi munosabatlarni me'yoriy-huquqiy tartibga solishni takomillashtirish;

4) Suv manbasiga ko'ra yer tuzishdagi ilmiy – texnik yuksalishni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab – quvatlash;

5) Suv ta'minotiga qarab yer tuzishni o'tkazishni moliyaalashtirish mexanizmini takomillashtirish;

Xulosa. Yer tuzish ijtimoiy-iqtisodiy jarayon va yerdan foydalanish va uni muhofaza qilishni tashkil etish, yer egaliklari, yerdan foydalanishlar va maxsus yer fondlarini tashkil etish va tartibga solish, qishloq xo'jalik korxonalarini hududlarini tuzish, maqbul ekologik muhit yaratish va tabiiy landshaftlarni yaxshilash bo'yicha tadbirlar tizimi ekanligini bilib oldik. Janubiy Orol bo'yida suv ta'minotiga qarab yer tuzish ishlarini amalga oshirishda maqolada qayd etilgan rejalarni va chora-tadbirlarni amalga oshirish o'rinlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.lex.uz O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi
2. Avezbaev S. Yer tuzishning ilmiy asoslari. – Toshkent.: “Yangi asr avlodi”, 2002. – 225 b
3. Berg L. S. Aralskoye more, SPB,1908;
4. Chertoviskiy, A.K. Bazarov. Sistema zemlepolzovaniya Uzbekistana. Fan.2007, 212 s